

*Tóth László költői útjának szakaszaihoz –
Részletek egy hosszabb pályaképből*

Tóth László tudatos költő és író, valószínűleg nagyon tudatos gondolkodó és egyéniség is. Nála semmi nincsen véletlenül. Versei, kötetei, gondolatmenetei mindig világosak, mindig megkomponáltak. Jó, ha olvasója vagy értelmezője kellőképpen figyelmes, kellőképpen résen, s mindezzel tisztában van. Szívesen beszél mindenkivel, nyilatkozik mindenről, teljesen azonban nagyon ritkán nyílik meg. Leginkább a verseiben. Azokban viszont nagyon sok áttételen át. Verseinek valódi megértéséhez, birtokba vételéhez túlságosan is sokat kell tudni róla, különleges egyéniségéről, kalandos sorsalakulásáról, kettős kisebbségi létezéséről, kettős családí szerezvállalásának személyes alakulástörténetéről. Vannak azonban kivételes pillanatok. Nemcsak az ismerősök, hanem az olvasók számára is, amikor betekintést enged személyisége legrejtettebb zugaiba. 1993-ban *Elfeledett évek* címmel kötetet állít össze esszéiből, cikkeiből, a vele készült interjúkból. Az önálló esszék és cikkek végére, a leghangsúlyosabb helyre a *Pillantás – a hídról* című írást helyezi. Nyilván nem véletlenül. Ellenkezőleg, ebben az esetben is nagyon tudatosan.

Írásában először is határozottan elvet – a cím alapján – bármifajta egybevetést Arthur Millerrel és drámájával. Azután sürgősen igyekszik az egész metaforát lefordítani „csehszlovákiai magyarra”. Könyörtelenül leszámol a „híd-hitet” táplálók, a „híd-imádók” népes táborának hamis illúziójával, ami évtizedeken át nem másról szólt, mint a csehszlovák és a magyar politikán és kultúrán kecsesen átívelő hídról. Ezzel a sematikus híd-értelmezéssel szemben kategorikusan a következőket szögezi le: „Az én mostani hidam azonban ennél (is) sokkal konkrétabb. A komáromi hídra gondolok, arról beszélek. Amióta eszemet tudom, számomra az volt, az maradt, s most már valószínűleg mindig is az marad a híd. Persze ehhez is könnyedén lehetne valamilyen metaforikus-szimbolikus jelentést találni, sőt egész kis ideológiát is kereshetnék köré, gáttalanul sorjázhathatnák ki a számon, illetve a tollamból az afféle sutaságok, mint például a »kapocs két ország között«, »történelmi idők tanúja«, »két szomszédos ország egymásra utaltságának mementója« és így tovább. Nem, nem ilyenekre gondolok hát. Inkább arra a szerepre, melyhez ez a híd az életemben jutott, melyet az életemben betölt. Életemnek nagy része ugyanis ezen a hídon zajlott, zajlik: meghatározó órákat, napokat jelent az életemből – s ki tudja, talán heteket is: ki kellene egyszer számítanom –, még akkor is, ha egy-két percnél hosszabb időt általában sohasem tartózkodtam rajta egyhuzamban. Legtöbbször csupán annyit, amennyi idő alatt átértem rajta Komáromból Komárnóba, illetve Komárnóból Komáromba, miközben hol a pesti vonatra, hol a dunaszerdahelyi autóbuszra loholtam éppen.

Mindössze egyszer, egyetlenegyszer történt meg, hogy megálltam a híd közepén (az akkor még) a Magyar Népköztársaságot és a Csehszlovák Szocialista Köztársaságot jelző címeres táblák között, a senkiföldjén, s vagy egy félórát bámészkodtam

ottan életem folyásán töprengve. Egyszer az is megtörtént, hogy amikor a híd közepére értem, sem az egyik, sem a másik partot nem láttam, olyan nagy köd borult a világra. S ha akarnám, magát az esetet is fölruházhatnám valamiféle jelképes jelentéssel, lévén hogy a nyolcvanas évek közepén jártunk akkoriban, amikor a *létező szocializmus* távlatlanságán kívül nemigen láthatott mást maga előtt az emberfia, akár jobbra nézett, akár balra. Ugyanakkor életem is (egyik) mélypontján volt éppen, a sűrű köd helyzetem kilátástalanságának érzését erősítette csak föl bennem.”

Tóth Lászlót úgy kell elképzelnünk, mint versbéli vissza-visszatérő alteregóját, Ádámot. Emberi és költői léthelyzetét pedig úgy, mint egyik kulcsversének címe meghatározza: *Ádám a határon*. Figyeljünk csak rögtön a vershelyzet leírására: „Ádám a határon, a Duna-híd / kellős közepén, a korlátnak támaszkodva, / almát rágcsál mélán. Alatta faágakat, / ismeretlen rendeltetésű műanyagflakonokat, / szemetet, s egykedvű sirályokat ringat / a piszkosszürke víz.” (Jó szokásának megfelelően a költő szerencsére ezúttal is megadja versének pontos keletkezési helyszínét és időpontját: „Komárom–Komárno, Duna-híd, 1988. szeptember 11.” Ha hinni lehet az adatolás valóságának, s miért ne lehetne, akkor ez a vers a szerző szempontjából a lehető legideálisabb helyzetben fogant.) S figyeljünk csak, mit is kezd a költői alak más ezzel a versírás szempontjából ideálisnak nevezhető szituációval: „Az Édenre nem emlékszik már. / Évától is elvált néhányszor, / viszont az almáról, / amit most itt, a Duna-hídon rágcsál mélán, / azóta sem tudott leszokni. / Csend van most benne, / belső tereiben némaság honol, / csend van most, s e csennel / pusztítja őt a pokol, / amikor hirtelen / ott terem mellette / az Introverzió Démona, / és verset írni, / zsebéből papírt s ceruzát / húzni elő támad kedve egyszeriben.”

A versbéli versből azután nem lesz semmi, mert az alteregó megriad az esetleg rá leselkedő határőröktől és vámosoktól, s végül – a szerzőtől már megszokott eltávolító, ironikus gesztussal – „a csutkát messzire pöcköli a vízbe, / s a képzeletbeli küszöböt / szórakozottan lépve át, / elindul, / amerre mennie kell.” Mindeközben a költői pálya egyik legjellemzőbb verse – tehát nem a versbéli, hanem a valóságos vers – szinte észrevétlenül és mégis megszületik. Mert versnek – hiába a hídon inneni és a hídon túli világ „kézzelfogható valóságossága”, hiába a határőrök és vámosok fenyegető közelsége –, versnek születnie kell. Meg kell születnie. Szüntelenül meg kell kísértetni a nemlevőt, a fölfoghatatlant, a transzcendenst, a semmit, a van is-nincs is kettősségét. Szembe kell nézni az „irdatlan nagy, kegyetlenül fehér papírlappal”, s az alkotás folyamata során újra és újra szembesülni kell „az éppen születőfélben lévő személyiséggel”. Önmagunkkal. Azután szépen menni kell tovább a magunk útján. Újra és újra keresnünk kell a magunk senkiföldjét, a bennünk honoló némaságot, a bennünk lakozó csendet.

Pécsi Györgyi – nem mellesleg a Tózsér-monográfia szerzője, a szlovákiai és a magyarországi irodalmi viszonyoknak egyaránt jó ismerője – a miskolci *Napjaink* 1987. szeptember 9-i számában, közvetlenül az első válogatott verseskötet megjelenését és az áttelepülést követően – a következőképpen jellemzi Tóth László költészetének és fogadtatásának szituáltságát: „minden érvényes költészetre igaz, hogy a

néhány oldalas recenzió, amely értelmezni, lényegét meghatározni kívánná, szükségszerűen leegyszerűsíti, vulgarizálja azt, s lényeginek tűnő megállapítása – szándékai ellenére is – éppen a költészet legegységibb jegyeit képtelen mégis megfogalmazni. Tóth László esetében ez kétszeresen is igaz. Részint költészetének öntörvényűsége miatt, részint mert az általa képviselt költészeti modell – amely leginkább a cseh Vladimír Holanhoz, s aztán Tózsér Árpád későbbi alkotói periódusához hasonlítható – a magyarországi modern költészetben, ha nem is ismeretlen, de mindenképpen *szervesítetlen* –, nincs meg a maga megfelelő befogadói, értelmezői nyelve, még kevésbé a maga költészeti iskolája. Valószínűleg ez az oka, hogy noha Tóth László költészetének irodalmi rangja, értéke elismert, valójában még mindig félig-meddig »idegen test« a kortárs költészetben. Pedig Tóth modernségének, költői világának föltárása alighanem egyik alapvető kulcsa lehet a legújabb magyar költészeti modelleknek is.”

Az ezredforduló időszakában maga a költő is valami hasonló felismerésre jut, amikor egyre sürgetőbbnek érzi – az egyéb területeken végzett munkája eredményeit összefoglaló nagy művek megszületését követően – addigi költői pályája összegezésének, a lehető legteljesebb formában való felmutatásának, a kortársi költészetben való „szervesítés” legalább esélyének a megteremtését.

2003-ban, a pozsonyi Kalligram Könyvkiadó és a budapesti Ister Kiadó együttműködésének köszönhetően, páratlan vállalkozásra szánja el magát. Egyetlen vaskos kötetben nemcsak összegyűjtött verseit, hanem az azokról készült kritikai-szaktudói vélekedéseket is közzéteszi, *Átváltozás, avagy Az „itt” és az „ott”*. *Mozdulatok egy múlt századi arcképhez* címmel. Ezáltal, egyetlen kötet áttanulmányozásával lehetőséget teremt a teljes költői életmű alakulás- és fogadattörténetének megismerésére, egyúttal a korábban hermeneutikainak vagy önhermeneutikainak nevezett, mesterségesen és tudatosan előidézett alkotói és befogadói situációt tovább szélesíti vagy mélyíti. Valójában saját addigi költészetének „kritikai kiadását” rendezi sajtó alá, filológusi pontossággal és alaposággal.

A kötet budapesti bemutatójára az Osiris Könyvesházban került sor, Szörényi László méltatásával. A Pozsonyi Páholy elnevezésű eseményen a Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeumban tartott könyvbemutatón pedig Margócsy István elemezte a kötet jelentőségét. Ez utóbbi előadó mindenekelőtt a találó címválasztást emelte ki, mert azzal a szerző és összeállító, úgymond, azonnal kettős célt tud elérni: „egyrészt remek önismerettel jellemezvén saját költészetét, rámutatván e költészetnek mindig megújuló és saját magát folyamatosan transzcendáló karakterére, másrészt pedig bekötvén e költészetet az európai hagyomány egyik legrégebb, mégis egyik legelegánsabb áramába, a posztmodern korban is érvényes ovidiusi példát idézve meg! Tóth költészetének lényegét alighanem épp e kettősségben pillanthatjuk meg: alkotói tevékenységének minden egyes korszakában, azaz minden újabb kötetében ott lobog valamilyen erős, avantgárd indulat, mely egyetlen versét vagy verscsoportját sem engedi megcsontosodni, önmagán belül, úgymond, klasszicizálódni, ugyanakkor pedig még legavantgárdabb, legmerészebb újításaiiban, neológ forma- és szóalkotásaiban is mindig ott rejlik a hagyományba kötöttség öntudatosan leküzdhetet-

len mozzanata is. Az új az *átváltozás* révén jelenik meg, de mivel nem *teremtődik*, hanem »csak« *átváltozik*, újdonsága mögött is felsejlik a régi, a kapott és átvett, az átalakított is.”

Margócsy István a gyűjteményes kötet másik nagy újdonságának és értékének azt tartja, hogy a szerző és szerkesztő a versek időrendbe rendezésével párhuzamosan szinkron kritikai recepciót is ad, „szinte irodalomtörténeti tükröt tartván saját maga és kortárs kritikusi elé. A költészet, sugallja – szerencsésen és tanulságosan – e kötet, nem csak magányos tevékenység, legalábbis nem úgy magányos, ahogy azt a romantikusok melankóliája óta a közhelyes gondolkodás szereti feltételezni, hanem, akár akarja, akár nem, össze van nőve mindazzal, amit róla barátai és kritikusi gondolnak, mondanak, írnak. E költő nemcsak azt vállalja, amit ő írt, hanem azt is, amit róla írtak, ahogy őt *mások* beállították vagy jellemezték, szépen szemléltetvén ezzel a költőnek az időhöz és helyhez kötöttségét, egyediségét és csoporthoz tartozását – azaz az irodalmi alapviszonyt: beh szerencsés is lenne, ha példája másra is átragadna... Tóth László köteté gazdag, sokféle költészetet és tanulságokban bővelkedő poétikai és történeti olvasmányt kínál. Kívánjunk hát az átváltozó költőnek és a már megállapodott eddigi költészeti korpusznak sok régi és új olvasót, valamint sok újabb, átváltozásra serkentő kritikát és recepciót gesztust!”

Az *Átváltozás...* kötet – mint Tóth László minden más megnyilvánulása vagy megnyilatkozása – a teljesség megkísértése. Pályaalakításának van egy sajátos belső mozgása, öntörvényűsége, belső rendezettsége. Úgy is kell és csakis úgy szabad értelmezni. Ne feledjük: Tóth László egyszerre költő és szerkesztő, könyvet író és könyvet kiadó, irodalomművelő és irodalomszervező, egyszerre alkotó művész és tudós szakember! Ez a fajta kettősség minden versének, minden verseskötetének megkomponálásán és költői pályája egészének megformálásán is pontosan érzékelhető!

Első nagy korszakában módszeresen végigjárja és kimeríti a megismerés és önmegismerés legfontosabbnak tartott fokozatait. Első öt kötetében tudatosan szembenéz, mint azt a maga számára is megfogalmazza, a világ bennem és az én a világban, az én és a történelem/társadalom, valamint az én és a létezőm/testem problematikájával, hogy ennek a módszeres szembenézésnek mintegy a lezárásaként összeállítsa első válogatott kötetét, elkészítse első költői számvetését (*Éjjelenként a semmivel avagy A tett nélküli színhelyek*, 1987).

Ezt követően gondolkodásában és költészetfelfogásában a megismerés és önmegismerés kérdéséről fokozatosan áttevéődik a hangsúly a megismerés és önmegismerés folyamatára és annak tárgyiasítására, a megismerésnek és önmegismerésnek mint önépítésnek és a költészet révén való megtestesítésének a problematikájára. Az alkotói pályának ez a határozott elmozdulása-elmozdítása teszi szükségessé a második versválogatás, költői számvetés elkészítését (*Harangzúgásban, avagy A hús bohóca*, 1996). A pályakezdő három kötet anyagának (*A hangok utánzata*, 1971; *Ithakából Ithakába*, 1975; *Átkelés*, 1977) bizonyos mértékű háttérbe szorítását, ugyanakkor a következő három verseskötet (*Istentelen színjáték*, 1983; *Ötödik emelet...*, 1985; *Hármaskönyv*, 1994) „regénytrilógiává”, „lírai regénnyé” bővítését. Valamilyen szünni

nem akaró és folytonosan kísértő benső késztetés hatására bizonyítania kell önmaga és a szűkebb vagy tágabb környezete számára, hogy képes a „nagy mű”, a tervezett „nagy trilógia” megalkotására. Élete és alkotói pályája nagy tervét, csaknem hétszáz oldalnyi terjedelmű gyűjteményes kötetével és az annak mintegy felét kitevő *Istentelen színháték. Trilógia (1976–1994)* részével maradéktalanul teljesíti is. Elismeri vagy nem: a nagy mű be van fejezve. A maga nemében zárt egész, fokozhatatlan és folytathatatlan. Fokozhatatlan és folytathatatlan, legalábbis az eddig megszokott, gondosan megtervezett és maradéktalanul megvalósított formájában mindenképpen az. A több mint hatszáz oldal terjedelmű életműválogatást mindenestre egy 1989 és 1991 között írott hosszúverssel (*Elégia. A nőkhöz*) és egy 1985 és 1989 között született prózai betéttel (*Történet Gellért püspökről, a macskáról és a szobor-lét előnyeiről*), valamint a nyolcvanas évek költészetét értékelő, csaknem száz oldalas recepciós anyaggal zárja.

Tóth László költészete, költészetének addigi szakasza a nyolcvanas–kilencvenes évek fordulójának tájékán tehát lezárulni látszik. Az *Átváltozás...* kötet nem egyéb, mint a megtett költői életút eredményeinek összefoglalása és dokumentálása, a szerző és az olvasó számára egyaránt. „Mi volt az *Átváltozással* a célom? – teszi fel a kérdést mintegy önmaga számára a szerző 2011-ben a *Magyar Naplóban*, éppen recenzensével, Pécsi Györgyivel folytatott beszélgetése során, s a válasza: – Hogy együtt lássam addigi verseimet, s fölmérhessem az utat, amelyet ezek kijelöltek, bejártak. Én akkor már jó ideje, több mint tíz esztendeje, gyakorlatilag 1990-től, 1992-től szinte egyáltalán nem írtam (új) verset, talán csak egyszer-kétszer, ideig-óráig tartó hirtelen felbuzdulásból, s lehet, az addigi verseimmel való foglalkozástól kicsit az újbóli formába lendülést, a költő újraéledését is vártam (még ha újjászületését nem is feltétlenül). Meg aztán egyszer s mindenkorra rendet is kellett teremtenem – rendet is akartam teremteni – az addig írtak közt, s láthatóvá tenni az akkorra már egyre inkább magam számára is láthatatlant.”

Érdemes figyelni az interjú folytatására is. A Tóth László-i személyiség, gondolkodás- és alkotásmód lényegére: „tőlem sosem esett távol valamifajta természetes rendigény (hiszen a természetben is teljes rend – és rendszer – uralkodik, nem?), még akkor is, amikor bizonyos – kívülről rám aggatott kötöttségeket – nehezen is viseltem, bár ezek kapcsán is mindig megpróbáltam kifelé-befelé egyformán fegyelmezett maradni. Tehát, szerintem, nem első fokon bennem van rend, hanem a világban, s mivel eleve én is a világ része vagyok, bennem sem lehet más, mint egyfajta rend. És mindig mindent, ami a világban – körülöttem vagy bennem, tőlem függetlenül vagy általam – történik, mániákusan szerettem volna megérteni. Mindennek a motivációját kutattam, hogy ez miért van, s az miért. S én, marha, ilyen alapon néha még azt is megértettem, aki bántott, aki – a természet valamiféle rendeléséből – bántani kényszerült engem.”

Rend, rendigény, rendteremtés. Életben, viselkedésben, munkában, irodalomban egyaránt. Világos beszéd! Ez a vezérlő elve a szerkesztői és az írói tevékenységnek egyaránt. S alapvetően ez az indoka az újra és újra ismétlődő versválogatásoknak

is. (Az *Átváltozás...* után 2009-ben a pozsonyi Madách–Posonium Kiadó jóvoltából verseinek újabb, *Ma isten maga..., avagy Változatok a teremtésre. Válogatott versek 1968–2008* című gyűjteményes kötetével ünnepli költői pályakezdésének negyvenedik évfordulóját, ám abból, jellemző módon, második és harmadik kötete, az *Ithakából Ithakába* és az *Átkelés* anyagát, utólag felülretorizáltak gondolt szövegeit szinte teljes egészében kihagyja. Egy esztendővel később a szintén pozsonyi AB-ART Könyvkiadó sorozatának kilencedik darabjaként pedig, Vida Gergely válogatásában és utószavával jelennek meg *Tóth László legszebb versei*)

A költői újrakezdés vagy újjászületés biztos jele azonban – s ez a legfontosabb! – már az *Átváltozáshoz* illesztett tizenöt oldalnyi és húsz versből álló „prológus az utójátékhoz”. Darabjai – három kivétellel – a kilencvenes években keletkeztek. A három kivétel közül az első még 1989 márciusában született, s címe: *A toll*. A másik kettő (*Kései; A Költészet Napja*) a 2002-es versünnepen íródott. Mindegyikük, jellemző módon és nyilvánvalóan nem véletlenül: a versíráshoz, a költészethez kötődik. S az is nagyon jellemző és egyáltalában nem véletlen, hogy amikor a kötet összeállítója már minden verses és prózai, költői és értelmezői szövegét közzétette – egy újabb finom szerkesztői megoldással – könyvének végére még egy 1985-ből származó versét is odailleszti. A vers címe mi más is lehetne, természetesen: „*A szavak, a szavaim...*”

A szavak tehát, rögtön utána a személyessé, majd ezt követően – a talányos három ponttal – az azonnali bizonytalanná tételük. Szó és tett egységének összetettsége, a rendteremtés vágya és kényszere. A költői pálya valódi tétje, most már végképp nem kétséges: a vers megszülethetősége és a megszülethetőség (ön)kínzó nehézsége. Mindegyre annak bizonyítása, hogy a világban – minden ellenkező híreszteléssel szemben – valójában rend van, rendezettség van. Vagy, ha nincsen, akkor legalább a vers, a költészet eszközeinek révén a rend, a rendezettség megteremthető. Költő számára mi más adhatna reményt, hitet, elszánást a rendrakáshoz, a rendteremtéshez, ha nem „a szavak, a szavaim...”: „idegenül / s egyre idegenebbül lődörgök már / mondataim univerzumában / fáradtan leülök / s megpihenek verseim valamely szögletében / minél otthonosabban mozoghatnék bennük / annál inkább nem lelem helyemet / igék bolygói / főnevek napjai / jelzők kötőszavak meteorjai / írásjelek kusza miriádjai rajzanak köröttem / láthatatlan pályájukhoz titokzatos törvényeikhez / igazodva / és én nem értem / mit akarnak / mit akarhatnak / tőlem a szavak / a szavaim”.

2016-ban Tóth László önálló kötetbe gyűjti úgynevezett alkalmi írásait. Kötetének élére *A hatodik érzékszerv* című értekezését választja, mely nem kevesebbel, mint a költészet értelmének kérdésével vet számot. A róla és a költészetéről szóló összegezést nem is zárhatnánk mással, mint a kérdésre adott válaszával. Így hangzik: „A vers (a költészet, a művészet), mondhatnám, az emberben az ember, egyértelmű emberi lényegünk, egyidős velünk, s nem véletlen, hogy nevetni is, sírni is vele tudunk csak, hogy a születésünkhöz és a halálunkhoz is a vers (a dal) adja a kíséretet. A verssel tehát nem pénzt lehet keresni, hanem az utat: az útkeresés eszköze, hogy

eligazodjunk abban az átláthatatlan (misztikus) bozótban, »megfejthetetlen hieroglifák« erdejében, melybe születésünkkel – illetve életünk egy-egy helyzetében, egyik-másik órájában – jutottunk, s eszköz ahhoz, hogy alkalmasint, ha időre-órára is, kitaláljunk onnan.”

Tóth Lászlótól a közeljövőben további fontos verseket és versesköteteket remélhetünk.

Arkossy István

Arkossy István: Ex libris • Gábor Dénes